

ЗА КРОК ДО ОСТАННЬОЇ СПОВІДІ

У статті на основі мемуарних джерел зроблено спробу відтворити перипетії, що відбувалися навколо потенційної сповіді Івана Франка. Розкрито деталі, чому нікому зі священників не вдалося уділити йому тайну сповіді. Значну увагу приділено зокрема постаті о. Тита Галущинського, який приходив до поета в останні дні. Висунуто гіпотезу, хто міг би бути, на думку автора, найбільш вдалим сповідником для Франка, та що саме завадило цьому сповіднику побачитися з поетом в останні дні його життя.

Ключові слова ● Іван Франко, сповідь, священник, релігія, атеїзм.

Був травень 1916 року. Весна вже буяла на повну, даруючи радість від тепла, сонця та квіткових ароматів. А в своєму будинку на вул. Понінського, 4, лежав хворий та втомлений від страждань Іван Франко. Доля ніколи не пестила поета, посилаючи непрості випробування: смерть батьків у дитинстві, кілька арештів, розлука з першим і, вочевидь, найсильнішим коханням, осуд і переслідування з боку влади та деякої частини суспільства, і наостанок – важка хвороба, яка завдавала поетові невимовних мук. І навіть перед смертю доля знову не зглянулася над ним. У ці травневі дні, коли він так потребував підтримки найрідніших людей, їх не виявилось поруч.

Дружина Ольга знемагала від психічної хвороби і лікувалася в лікарні на вул. Кульпарківській. Найстарший син Андрій, батьків улюбленець, помер три роки тому від епілепсії. Двоє інших синів – Тарас та Петро боролися на фронтах Першої Світової війни. Наймолодша з дітей дочка Анна в червні 1914 року виїхала до родичів у Київ, і через початок війни не мала змоги повернутися додому.

У багатьох спогадах сучасників зазначається, що останні роки життя Івана Франка характеризувалися релігійними роздумуваннями. Отець д-р Йосип Застирець вважав, що причиною цього була смерть сина Андрія (помер у 1913 р.) та друга молодості Михайла Павлика (помер у 1915 р.), які глибоко зачепили

поета¹. Володимир Щуровський писав, що в останні дні життя «поет терпів від непевності, куди попаде його душа після смерті», а також щовечора «навіщували його візії містично-релігійного змісту»². На думку Василя Лукича, саме недуга спричинилася до того, що у Франка «пропали раз на все не тільки його полишені безбожницькі хули, але й останні сліди його сумнівів в існування Бога, безсмертної душі, змислу Божого в нашій існуванні»³. Справді, в молодості, завдячуючи своїй радикальності, Франко заробив собі репутацію атеїста. Цей стереотип вкоренився настільки, що потім Франко не міг його позбутися. Ось чому люди не раз перепитували його щодо його віри в Бога. Медсестра Зоня Монджейовська-Гончарова згадувала випадок, що стався незадовго до смерті поета: «Якось раз я спитала його:

– Чи то правда, пане докторе, що Ви, як люди кажуть, не вірите в Бога?

– Ні! – відповів Франко. – Панно Зоню, я вірив і вірую в Бога не так, як всі. Ой, люди, ви мене не розумієте, й це мене найбільше болить! – і замовк у задумі»⁴.

Складно однозначно стверджувати про те, чи роль хвороби у зміні релігійних поглядів Франка була вирішальною. З численних свідчень можемо побачити, що початки змін у ставленні Франка до віри в Бога почалися в нього ще до того, як хвороба себе гостро проявила (а сталося це 1908 р.). Тому не варто розглядати хворобу, як ключовий чинник, а лише, як один з кількох. Утім, видається імовірним, що болі, спричинені хворобою, галюцинації, смерть близьких людей і все це напруження, в якому перебував Франко могли посилити його релігійні відчуття.

Десь передчуваючи свою смерть, Іван Франко попросив, щоб привели йому священика для сповіді. Так почалася заплутана історія зі сповіддю Франка. Спершу йому привели о. Володимира Гургулу, якому поет відмовився сповідатися через різні політичні переконання. Тоді поет попросив учительку Олену Грозикову: «Будьте такі добрі, приведіть мені православного священика, бо я почуваю себе більше православним, ніж католиком. Шлюб мені давав, діти мені хрестив, хату мені святив православний священик»⁵. Дружина Івана Франка Ольга Франко (з дому Хоружинська) була православною. І подружжя, яке брало шлюб у Києві, вінчав православний священик. Ольга більше, ніж її чоловік, приділяла увагу релігії, тому хрестив дітей православний священик. І, напевно,

¹ *Застирець Й.* Зі споминів блаженної пам'яті д-ра Івана Франка // Спогади про Івана Франка. Вид. 2-ге, доп., переробл. / Упоряд. М. Гнатюк. С. 711. Далі в тексті покликаємося на це видання спогадів.

² *Щуровський В.* Іван Франко серед українських січових стрільців // Спогади про Івана Франка... С. 786.

³ *Лукич В.* Іван Франко // Спогади про Івана Франка... С. 167.

⁴ *Монджейовська-Гончарова З.* Спогад про Івана Франка... С. 780.

⁵ *Грозикова О.* Останні дні Франка // Спогади про Івана Франка... С. 777.

остання сповідь Франка відбулася б, якби не одна проблема: у Львові на той час було вкрай мало православних священників. О. Грозикова згадує, що добряче находилася, поки знайшла православного священника – молодого гарнізонного капелана, румунського походження⁶. Жінка попереджала капелана, щоб був делікатним, бо хворий є старшим вразливим чоловіком, який давно не сповідався. Тим не менше, священнику забракло тактовності, й Франко вигнав його за якісь лічені хвилини. Капелан вийшов увесь розчервонілий від гніву, навіть попри спробу пані Грозикової залагодити конфлікт, вилетів з хати. Вона увійшла в кімнату, щоб дізнатися, що сталося, і поет їй з докорами сказав: «Перед ким я мав свою душу отворяти? Перед тим молодиком, напівкапралом, а напівсвященником? Це крайній бруталь, як смів мене спитати, чи в Бога вірю. Коли я йому сказав, що вірю, він ще запитав: «Ви атеїст?» Я тоді показав йому на двері»⁷.

У ті ж дні, за спогадами о. Теодозія Галущинського, його закликав о. ігумен, мовивши, що приходила якась пані просити, чи не міг би хтось з монахів відвідати Франка та уділити йому тайну сповіді. Саме о. Теодозія попросив ігумен взяти на себе цю місію. Отцю Галущинському ця ідея не припала до душі: «...надто я вважав себе недосвідченим і молодим [тоді йому було 36 років. – І. М.], щоб міг вільно брати на себе таку важну й тяжку справу»⁸. О. Теодозій спробував переконати ігумена вислати когось іншого, але марно – о. ігумен був невблаганний.

Отож, о. Галущинський завітав до Франка. Спочатку розмова не клеїлася. Однак згодом вони розговорилися. Молодий монах всіляко намагався звести розмову на релігійні теми, а поет уникав цієї теми або відбувався загальними фразами. Завершилася розмова темою, чому Бог допускає страждання. Після двох годин розмови хворий ослаб, і монах залишив його відпочивати.

По кількох днях о. Галущинський знову навідався до Івана Франка, помітивши, що стан його здоров'я дуже погіршився. Отож монах майже відразу спробував перейти до теми сповіді, але намовити поета таки не зміг. Утім наприкінці розмови Франко сказав йому: «Прийдіть ще раз до мене, бо я люблю з Вами говорити»⁹. Отець Теодозій відповів: «Добре, прийду, може й завтра». Монах ще не знав, що то була їхня остання розмова. Зранку о. Галущинський пішов на похорон пані Левинської, і пообіді мав намір зайти до Франка, але на похороні дізнався, що серце поета перестало битися. На календарі був день 28 травня 1916 року.

Хоча поет помер без сповіді, але намір скласти її мав. Він був фактично за крок до цього рішення. Ось тільки в непростий час війни не знайшлося священника, якому би Франко відкрив свою наболілу душу. Ні давній ідейний опонент

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ *Галущинський Т.* Як то було зі сповіддю І. Франка // *Спогади про Івана Франка...* С. 778.

⁹ Там само. С. 779.

о. Володимир Гургула, якому, за іронією долі, таки випало ховати Франка, ні молодий недосвідчений гарнізонний капелан, ні монах-василіянин о. Галущинський для цього одкровення не підходили. Останнього, як видається з його ж спогадів, відправили до Франка як крайнього, бо ніхто з василіян не хотів іти. Не прийшов до нього і друг молодих років о. Василь Давидяк, дружба з яким згодом згасла. Радше за все, через ті ж таки ідейні розбіжності: о. Давидяк був москвофілом.

Справді гідним сповідником Франка міг би стати митрополит Андрей Шептицький. Митрополит ніколи не відмовлявся від ролі сповідника, і його живе і світле слово перемінювало навіть людей, що мали сумніви у вірі. Наприклад, 1931 року митрополит Шептицький особисто приїхав до важкохворого Михайла Галущинського, одного із співзасновників УНДО, який притримувався агностичних переконань. Шептицький зумів знайти потрібні слова, що спонукали Галущинського приступити до Тайни сповіді¹⁰. За іронією долі, це був рідний брат о. Теодозія Галущинського, який у схожій ситуації не справився із викликом. Однак, знову ж таки, обставини склалися несприятливо для Івана Франка. Митрополит Шептицький з 1914-го до початку 1917 року перебував у Росії на засланні. Зважаючи на дух служіння людям, що був характерний для митрополита Андрея, та його особисту повагу до Івана Франка, немає сумнівів, що він би особисто прийшов до письменника, щоб полегшити йому перехід в інший світ. Однак Франко помер, перш ніж митрополита випустили з ув'язнення.

За спогадами Михайла Західного, саме від митрополита Шептицького він дізнався про смерть Франка: «Стрінула нас найтяжча жертва, тяжча за наші всі дотеперішні жертви світової війни»¹¹. З цих слів помітно, як високо цінував митрополит Шептицький Франка. Митрополит Андрей охоче відкликнувся на прохання доньки письменника Анни відправити панахиду, хоч о. Михайло Цегельський переконував її, що це неможливо, бо Франко помер без Бога і митрополит не погодиться¹². Панахида відбулася 24 квітня 1917 року в Києві¹³ у католицькому костелі, вщерть заповненому народом, по якій митрополит, за спогадами Анни Франко, «промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих»¹⁴.

¹⁰ Гентош Л. Митрополит Шептицький. 1923 – 1939. Випробування ідеалів. ВНТЛ-Класика : Львів, 2015. С. 401–402.

¹¹ Західний М. Як Франко післав мене до гімназії // *Спогади* про Івана Франка... С. 724.

¹² Франко-Ключко А. Іван Франко та його родина. Спомини. Торонто : Гомін України, 1956. С. 37.

¹³ Нагаєвський І. Повернення митрополита Шептицького з московської неволі // <http://metropolitazepytcki.pl/pl/artykuy/artykuy-w-jezyku-ukrainskim/c/t.html>

¹⁴ Франко-Ключко А. Іван Франко та його родина. Спомини... С. 37.

Ihor MEDVID

ONE STEP AWAY FROM THE LAST CONFESSION

The article attempts to recreate on the basis of memoir sources peripeteias around the potential confession of Ivan Franko. It discloses the details of why no priest succeeded in hearing his confession. Particular attention is focused on rev. Tyt Halushchynskyi who visited the poet during the last days of his life. The author hypothesizes who, in his opinion, could be the best confessor for Franko, and what exactly prevented this confessor from seeing the poet in the last days of his life.

Key words: Ivan Franko, confession, priest, religion, atheism.